

Dissertatio inauguralis sistens potus spirituosos respectu aetiologicalo et politico-medico ... / publicae disquisitioni submittit Paulus Csedreki Óváry = Értekezés a lélesitalokról, kór-oktani és orvosrendészeti tekintetben ; írta Óváry Pál.

Contributors

Óváry, Pál Csedreki.
Royal College of Surgeons of England

Publication/Creation

Pestini : Typis Trattner-Károlyianis, [1841]

Persistent URL

<https://wellcomecollection.org/works/hfbngb57>

Provider

Royal College of Surgeons

License and attribution

This material has been provided by This material has been provided by The Royal College of Surgeons of England. The original may be consulted at The Royal College of Surgeons of England. where the originals may be consulted. This work has been identified as being free of known restrictions under copyright law, including all related and neighbouring rights and is being made available under the Creative Commons, Public Domain Mark.

You can copy, modify, distribute and perform the work, even for commercial purposes, without asking permission.

Wellcome Collection
183 Euston Road
London NW1 2BE UK
T +44 (0)20 7611 8722
E library@wellcomecollection.org
<https://wellcomecollection.org>

DISSERTATIO INAUGURALIS
SISTENS
POTUS SPIRITUOSOS
RESPECTU
AETIOLOGICO ET POLITICO-MEDICO
QUAM
CONSENSU et AUCTORITATE
MAGNIFICI DOMINI
PRAESIDIS, ET DIRECTORIS
SPECTABILIS
DOMINI DECANI
CL. CL. D. D. PROFESSORUM
INCLYTAE FACULTATIS MEDICAE
IN ALMA AC CELEBERRIMA
REG. SCIENTIARUM UNIV. HUNG.
PRO DOCTORIS GRADU RITE CONSEQUENDO
PUBLICAE DISQUISITIONI SUBMITTIT
PAULUS CSEDREKI ÓVÁRY.
Hungarus Szántó-Abaujvariensis.

Theses adnexae publice defendentur in Palatio Universi-
tatis die Julii 1841.

PESTINI,
typis Trattner-Károlyianis.

THESES.

1. Systhemata medica omnibus suis gloriis alioquin ephemeris pereunt; ars vera hipocratica aeterna est.
2. Crematum generi humano deterius ac pestis et epidemiae.
3. Lactatio nec sanitati nec pulchritudini nocet; intermissio vero tam matri quam infanti officit.
4. Ideo: Mater sana prolem lactet suam.
5. Defectus populi, et morborum multorum causa, in deficiente cultura quaerenda.
6. Hungaria quoad aquas minerales orbis est ditissima.
7. Vestitus nostri irrationalis plurimas modificare, caligas vero ac causam morborum plurium penitus seponere deberemus.

É R T E K E Z E S
A
LÉLESITALOKRÓL,
KÓR-OKTANI
ÉS
ORVOSRENDÉSZETI
TEKINTETBEN.

IRTA
ORVOS-TUDORRÁ LÉTEKOR
ÓVÁRY PÁL.

PESTEN, 1841.
TRATTNER-KÁROLYI BETŰIVEL.
URI UTSZA 453. SZÁM.

A pálinka égető — nem is sejdítvén mennyi kárt okoz,
nemcsak a jelen élőkbe, de a jövő nemzedékekbe
is olly mérget önt, melly a testet, lelket egyiránt
gyilkolja — melly köz megmérgezés és köz leala-
csonyítás.

S z é c h e n y i.

TEKINTETES
NEMES és VITÉZLŐ

BOLYÁRI VIGYÁZÓ ANTAL
ÚRNAK,

TÖBB T. T. VÁRMEGYÉK

ÉRDEMES

TÁBLABIRÁJÁNAK T. T.

MINDEN SZÉP , JÓ , IGAZ
BUZGÓ PÁRTOLÓJÁNAK ,
AZ EMBERISÉG
HŐ KEBLŰ BARÁTJÁNAK
ÉLTE MEGMENTŐJÉNEK
A HÁLÁSSZÍV LEGSZENTEBB EMLÉKEŰL
HÁLAADÓSSÁGA
CSEKÉLY ELISMERÉSE FEJÉBEN
SZENTELI E LAPOKAT

A SZERZŐ.

Tekintetes úr !

Egy éltet köszönök a tek. úrnak, miként ? megszabadíttatásom története álljon egyszerűn de hiven e lapokon. Az 1838ki árvíz előzőnlé utcáinkat és földszinti szállásom lakóit s velök együtt engem is padlásra szorított, az első éj az omló házak nyugtalanító maraja közt folyt el, és reménytelen s éhező emberek környezének a kétes jövő olly tekintetével millyen Damoclesé lehetett a függő kard alatt ; én párdeszka s teknőből hirtelen galyabitott naszádra léptem és ekkor olly nagyra becsült kenyeret

s más illy első életszükségeket szerzék bajtársaimnak. A víz nőttön nőtt; egy és más repedéseket mutatott ki házunk falán, és kétségbeeső aszszonyok és gyermekek rémes sikoltásokban esdettek segélyt 's csólnakot. Én csólnakot hozandó ismét naszádomra léptem, melylyet is a rohanó vizár kénye szerint vitt olly utcára, hová vitetni nem volt akaratja, az elem dühét fékezni nem tudó gyenge karú kormányosnak, idő multával azonban csak ugyan kitüzött helyemre vergődhettem, de a szivtelen hajós nép kérésim és előterjesztésimre meg nem tartandó igéretnel felelt; innen nagy kerülések fárasztó küzdelmek után fázva és ázottan, majd fél nap mulva sikerült elérnem a már akkor elhagyott házat; éles sikoltás vegyült ekkor egy omló ház tompa ropogása közzé melly rémesen hangzott a sötét néma éjben, e

hang felrázta valómat s az ifjú tűz fellobogása erőt kölcsönze a lankadt idegeknek, és bár segélyem alig terjedt túl az akarat korlátolt körén, elég volt még arra, hogy két embert szállítsak biztosb fedél alá. Ujulást szerzendő száraz padlásunkra kíváncsoztam vizes ruháim s vízzel telt naszádomból, és egy lábtó segített volna fedélre juthatnom de mint föllebb hágak megcsuszamodlik ez, és én a habok közé zuhantam, hol a már elindult naszádra usztam, mellyben utolsó erőm megfeszítésével magam belé vetém, de kimerített erőm enyészett, érzém megri-degedni tagjaim, s eszméletem elhagyott. Mind ez mint a dolgok folyamából kivehettem nyolcz óra körül történt, ezután mi, azt nem tudom; elég az hozzá én reggeli 10 óra tájban Martius 16-án, — ezen örökre emlékezetes napomon — szobában lelém magam részvevő emberektől kör-

nyezetten, kiknek szemén láttam de meg nem foghattam okát a rezgő köny gyöngyeinek mit szabadulásom örömén ismeretlen szemek, de olly jó de olly igazán emberekéi sirtanak. Ezekről tudám meg hogy szabadítóim körében a tek. úr szobáinak egyikében vagyok. — És Istennemre e nap emléke, az akkor hallott **Vigyázó Antal** név, a hála örök betűivel leend szivembe edzve. Mert bár dicső is láng és hab közé rohanni és az öntudat magasztas érzetével menteni ember életét, előttem szebb a tek. úr tette; mert akkor, midőn a már már ellebbenő életerőt, csak a meg megrezgető ütér s egy egy vonagló sohaj sejditeté inkább mint mutatá, midőn szívtelenek a hullámokba vissza lökni szándékozáának, mikor már egy pár nem sikerült kísérlet, meg nyugugtathatá a tek. úrban az embert; a tek. úr nem csügedt el, és meg-

megvetve a veszélyt, melly a roskadni kezdő épületben becses öveit — általam mélyen tisztelt családját — fenyegette, folytatá és folytattatá a felélesztés illy körülményekben áldozatnak tetsző munkáját, és én hat órai fáradságuk után visszanyertem az annyira szép, annyira édes életet, melly életet ezután haza és emberiségnek szentelni leend fő kötelességem. — Fogadja e lapokat is mint határtalan tiszteletem, mint hálaadósságom elismerése csekély jelét, őszinte kebel s nem szolgai hízélgés adozik velök a tek. urnak. Legyen meggyőződve, mit bennem az emberiségért tön, feledve nem lesz, bár köszönetem ragyogó szavakban nem adom is elő — mit szerénysége még az eset után eltilta, mert ön tudata szép érzelmében lelte fel azt — élni fog a hála lelkeiben; és ha elkövetkeznének azon

idők a mikor én valamit tehetnék a tek.
 úrért, tetteim fogják mutatni, hogy e
 hála tüze mégmindég forron ég keb-
 lében

lekötelezett szolgájának

Óváry Pálnak.

VEZÉRSZÓ.

Publicisták a közálladalom külső erejét annak népességében, a belsőt pedig polgárai általános gazdagságában helyezik. Mi orvosak e kettőhöz még egy harmadik szükséges sokszorozót (factor) csatolunk, s ez: az álladalom polgárai ép- erő- egészsége; mert a külbátorságot veszélyeztető megtámadások ellen, nem annyira sok, mint ép- erős- egészséges népesség védhet, így nem a mennyiség, hanem a minőség határoz; és ennek igazolására elég legyen a történetekre mutatnunk, és a gyáva perzsák, s még gyávább sybariták—kiknek nevök az elsatnyúlásra kathexochen használtatik—a multból intő rémes példák-ként tünendenek föl. Valamint a nép általános gazdagságát mint a belső jóllét, s polgári boldogság egyik eszközét mondhatni rugóját szinte csak egészséges polgárok szerezhetik meg; föl-téve azt, hogy: minden jól rendezett álladalom-ban a személy-s vagyonbátorság, alkotványos törvények, és jó lábra állított rendőrség által van biztosítva. — Mint minden álladalomban, úgy hazánkban is, számtalanok azon kártékonyan ható okok, mellyek e három mulhatlanúl szükséges föl-tételt ostromolják és gyengítik. Ezen okok között azonban egyet sem ismerek melly mind közvetlen egy egy sokszorozót, mind pedig főleg az egészséget, s ez által közvetve a más kettőt is olly biztosan támadná meg, s annyi nyomort, és káros eredményeket idézne elő, mint a lé'esitalokkal, ezek közt a borléllet (vagy hogy a népfaj nyelvén—melly vele beennünket megajándékozott,

—nevezzem) a pálinkával élés hazánkra eddig is már árasztta, és ha elejét nem vesszük, ezután —a gőzgépek elterjedt használata mellett a borlélgyártásban—még inkább árasztand.

Csaknem megfejthetlen föladat marad az embernem művelődés történetére nézve azon tény: hogy a polgárosodás, művelődés, művészetek és tudományok előhaladásával, az emberi jobblét eszközeinek több több ismerete mellett, az emberinem sem physical, sem erkölcsi tökélyesbülése párvonalban nem megyelő; mintha a classica Roma kijelentette „video meliora proboque, deteriora seqvor“ mondat, súlyos átokként nehezkednék az emberek szellemére; sőt az ész és tudomány-találta eszközök sok része, tudva és tudatlan arra fordittatik, hogy az emberinem aljasodása eszközöltessék. Alkalmazunk egy pár példát. A sajtó az emberi teremítő ész e remek műeredvénye, mellynek a jó, igaz és szép közlőnyének kellene lennie, lealjasittatik és a költészet fattyu kinövése, a buja képzelet ingerlő csábos képeivel el özönli az ifjuságot, és ennek élet—erőtéljét, a korán fölébresztett nemi életgyengítő kicsapongásinak s az önfertőzés néma bűnének ejti áldozatúl. Másik a gőz s ez a James Wath gyalázatára borlélpárolásra használtatik, milly sükerrel—gyenge tollal írt értekezésem célja az eredményeket szem elébe állítani. — Hazánkban is hol ezelőtt mint Europa más bortermesztő országaiban olly ritkák voltak az iszákosság—csak pálinka által előidézhető súlyos betegségek, mióta a béke ölen kimondatott az örvendetes „virad, haladjunk“ szó és kereskedésre és iparra fordítók figyelmünket, előálltanak a pálinka készítők, és rosszúl értett gazdaság s gazdagodás tekintetéből

dögvészként elterjeszték a gépeik által könnyen és nagy mennyiségben kapott s így ócsón adható mérget, nem gondolva meg: hogy a pénz, melylyet, nem mondom lelkiismeretlen, hanem gondolatlan jószágigazgatók küldöttek a külföldön kéjlegő nagyoknak; nagy részben a szegény „misera plebs contribuens“ boldogsága, élete, s egészségéért pálinkával kicserélgetett jövedelmekből áll;*) nem gondolva meg: miként készítményök, mit sokan a honi ipar mezején olly bőven kamatozónak fennyeen hirdetgetnek, mint titkon rágó féreg törzsökében örli meg a népélet egészségfáját, melly egyik töoka népünk elmecsevészedő állapotjának szellemi és anyagi aljasodásának s elszegényülésinek! — Ezt mutatja az idei és tiz év előtti ujoncozások összevasonlításából eredt tapasztalás; ezt, az én, hazánk leginkább felsőbb 32 megyéiben tett utazásom, vagy is inkább gyaloglásom alatt szerzett, bár igen csekély tapasztalásom. — De csak egy tekintetet vessünk is a főváros valamelly terére, például a rakpiacra, meg fogunk erről győződni, mert ott találjuk a kirakott borlélpárlogépek alatt heverő tulajdonszerű pesti lazaronikat, kik olly bámulandó következetességgel fekszenek e gépek alatt mint ok és következés a legjobb ok-adó kerek mondathban (periodo causali).

Ezt szemlélve méltán fel kiálthatunk koszorús Berzsenyinkkel.

„Romlásnak indult hajdan' erős magyar!

---

*) Ezen állítás hazánkban-hála érte a jeleseknek-nem-kevés dicséretes kivételt szenved; öntudatok magasztas érzete, jobbagyaik jobbléte, hiszem, bőven jutalmazandják.

„Nem látod Árpád vére miként fajul?

„Most lassú méreg lassú halál emészt.“

Mert hol vannak jelenleg az ép erős deli alakok? hol a „magyar kinek hódító nevére elsápadt a megrettent világ. Nem szólok az eszményivé lett görög s római férfias erőszépséggel páruzt ép nemzedékekről; csak az őseinktől öröklött fegyver-tárrakra utalok; a hol találhatnák még azon fegyverek mellyekkel a Toldyak, Kinizsyek harcoltanak, de mellyeket nemcsak hogy forgatni, de még csak hurcolni sem bírnánk, a török ellen — gőzhajón le szállítani igen, de levinni nem bírnánk. — Nem állítom hogy mindez elaljasodást egyedül a pálinka idézte volna elő; ismerem én a többi kártékony hatást is, de hogy csakugyan fő a pálinka, — mit én par excellence *méregnek* szeretnék nevezni — annyi bizonyos. — E tekintetek, hiszem, elégségesek hogy lelkünk mélyéből idézzük elő a méltó bosszankodás nehéz szavait, és kimondjuk az átkot a nemzeti gazdagság egyik emeltyűje az ipar e fattyu kinövése kezelőire, és kimondjuk magára a méregre, melly fájdalom! a műveletlenebb néposztály közt terjedt el leginkább; melly annál károsb minthogy a vele való élés után pillanatnyira erőt és enyhítést hazud, felemeli az életmunkaságot, de csak hogy annál biztosabban ronthassa azt meg, mint dél öv vampirjei, mellyek ujitó húst legyeznek szárnyaikkal azon emberre kinek vérét szívják; melly ezért és olcsósága, által több több embert édesget magához, annyira hogy fővárosunk egyik utcáján, egy kórház közelében — tán épen a polgárság emberiségért tett áldozatinak keserű gúnyára — alig 150 lépésnyi távolságban négy kizárólag borlél árulás létezik, — az azon téren lévő hatra-

menő csapszékeket és tözsérségeket ide nem számítva—hol az ismert világ minden néven nevezendő borléljei, a rumtól kezdve egész a burgonya pálinkáig, árultatnak, még pedig mint címök mutatja *szabadalmazva*. (!)

Mind ez igényli sőt követeli a hatóságok figyelmét és rendelkezését; hisz dögvész ellen vesztegzárak (*contumacia*) és zárvonalak (*cordon*) védenek; járvány és ragály ellen—bár barmokon uralkodó ellen, — jóllehet orvosi rendőrségünk úgy szólván semmi—hatóságok által oltalmaztatunk; a mérgek árulása, mennyire főorvosaink hatalma terjed, korlátozva és tilalmazva van; egyedül a borlél, a pálinkára nincs felügyelet és itt szabad játék engedtetik a nyerészkedőknek, hogy az élet legbecsesbje az egészség bátran kockára tétesék, holott a pálinka főzők kezelése hasonlít azon emberéhez (ha ilyen lehetne) ki fel nyitná a nép vérereit hogy abból kéklő savat készítsen embert pusztító méregül. —

Erőm csekély a tárgy fontosságához mérve, mellyel igyekeztem ha nem szívrázó legalább hű képből állítani szem elébe e kártékonyságokat. Szólok először a *borlél készítésről általában*; a *borlélnek életműségrei hatását* két szempontból veszem fel; annak *tiszta és fertőzött állapotjában*; a tisztáét ismét *tömény és higitott állapotban* taglalom: a higitottat *széles és szoros értelemben* vett léles italra osztom, az okozott *hatást* is így adva elő; végre némelly orvosrendészeti észrevételekkel kísérendem a borlél ügyét. Nem irói viszketeg, hanem az egyetem törvénye szabta ki hogy irjak, azért igénytelenül lépek e pályára; tár-

gyam azért választám, mert meg vagyok győződve, hogy soknak kell valamit ismételve elmondani hogy az ige testté legyen, és ha valahol bizonyosan a pálinka ostromozása körül kell szem előtt tartani nagy reformatorunk jel szavát „mindég és megint szüntelen.“

A borlél készítéséről általában.

A lang (alcohol) borlél *) (spiritus vini) köznéven pálinka, cukor s keményítővel gazdag életműves leginkább növényrészekből, bor — vagy langpezsgésnek nevezett tulajdon vegykémi folyamat alatt készül, azon sajátlagos anyagnak mit vegykémek *Diastase* neveznek a szaladra (Malz) irányzott hatása által cukor áll elő, melly élesztő segédelmével forrásba jöven elbontatik és a folyadékban — meleg és levegő-hozzá járultával — szén savas szesz, lang és élesztő képződik, a szesz el repül, a többi a folyadékban marad, miből a lang lepárolás (destillatio) vagy mint mondani szokták égetés által a melegség nagyobb foka alatt választatik el.

Különbféle életműves részek használtatnak e célra; hazánkban: gabona, törköly, burgonya, gyümölcsök, u. m. baraczk, alma, körtvély, főleg szilva és cseresznye; innen a hason nevű pálinkák, borseprő, innen az égett bor s Francia országban Cognac Franzbrantwein; külföldön: mindkét Indiában a rizs és areka palmából arak, a cukorgyártás kétféle maradványiból tafia rataffia és rum, a ta-

---

*) És nem *borszesz*, (gaz vini) ez csak nyelv ujitóink általánosan használt logicátlan bábele, szesz gaz, ezzel világítjuk színházunkat, ez fejlődik ki a borforrás alatt még pedig szénsavas szesz, ez van a szesz italokban — potus aérati mint champagnei — pezsgőben — ez savanyú vizeinkben, de nincs a pálinkában, hogy *szeszesitalnak* nevezhetnők.

tárok savanyú lótejéből kumis készül. Mellynek mindegyikével borlélárusaink, kiknek eltompult idegeiket a hazai termék már eléggé nem ingerlené, örömet szolgálnak, s ha inyök édességeket áhitana a rosoglio cum et sine epitheto és liqueurök számtalan fajait rakják fel, az illatos borlélre vágyóknak pedig a sehol nem hiányzó kömény, ánizs és gyalogfenyő boróka pálinkák (Kümmelwasser, Oneis, Borovicska) szolgálnak italul. Láthatni ezekből miként a borlél készítésre használt azon szálékony alkatrészek szerint mellyek a borléllel együtt a katlanból lepároltatnak, a borlél is különbféle hatást gyakorol az emberi életműségre; miről alább a fertőzött borlél rovata alatt szólandok; most:

I. A tiszta borlélről.

A tiszta borlél színetlen, átlátszó folyadék szálékony és tulajdon léles szagú, s hason többé kevésbé égető tüzes ízű, a vízzel igen nagy atyafiságban áll, s vele minden arányban egyesül, még a levegőből is magához szivja. Mi a különböző fokokat mellőzve, a töményített vagy 793° — 830° fokukat, és a hígított vagy 900° foknál gyengébb borlél és léles italt vesszük taglalat alá.

1. A tömény borlél.

Ez épen olly méreg mint minden más tulajdonképen ugynevezett mérgek, például: sósavas-rágó higag (mercurius sublimatus corrosivus) férj-any (arsenicum) maszlagos nadragulya (atropa belladonna), mákony, maszlagos redőszírom (datura stramonium) sisakvirág (aconitum)

mert teljes hatása az étellel meg nem állhat s belőle 1—2 nehezék a kisdedet, fél — két obon a legerősebb férfit is megöli, mint ezt hazánkban is több tudomásra jött példák, különösen egy Ungváratt — még eddig arra nem jutott — egy lengyel zsidón történt eset bizonyítja, ki alig fél óra alatt halál áldozatjává lőn. Ellenkező eseteket szinte lehetne felhozni, például a török két nehezék mákonyt — meny-nyinek huszad része, a szédítők iránt fogékony magyart megölné — egyszerre bevesz; erős lélesitalokhoz szokott kozákok a fojtósavat megisszák, vannak példák hogy a még életműtelenekre nézve is kártékonyan ható férjanyt, nagy adagban elbirták látszatra egészségök kára nélkül. Nem kell azonban felednünk miként gyenge életműségünk sokat mondhatni mindent megszokik, s mint gyenge vessző módosulva simul az erőhöz mit meggyőzni életművezetének nincs hatalmában; de mind ezek ellenére a mákony, fojtósav és férjany mérgek maradnak, és titkon bár megrontják az életműséget s által adják e méreghősöket kora haláluknak. — A halál oka forró gyomor lob — így hasonló a maró mérgek okozta kórhoz — melly ismert tünetek között gyomorfenébe szokott átmenni. Tő okát e gyuladásnak a borlélnek vízhözi nagy rokonságában kell keresni, melly által a gyomor falainak viz részeit magába szivja, s azt mintegy kiszáritva — gyuladást hoz elő.

2. A higitott borlél.

A viz külön súlyát (grav. spec.) 1000-nek véve a borlél ennél annyival könnyebb minél több század rész foglaltatik benne; a legerősebb borlélben vagy a Richter általános használt langmérője (alcoholmeter) szerint 793—

830° fokúban 95—90. század rész lang vagyon; a 900° foknál gyengébb léles italban 50 század résztől kezdve lefelé mindig kevesebb, egész a sör 1. vagy ennél is kevesebb tartalmaig; legjobb, legerősebb hegyaljai borainkban csak 10—12 század rész foglaltatik. Már csak e vegy-kémletből is kitetszik hogy az illy sok fokozatú lélesitalnak különböző hatásúnak kell lennie, mit még jobban átlátunk ha azon alkatrészeket tekintjük mellyekből a különféle léles italok alkotvák, így a bor; mellyben: viz, a bornak zamatot kölcsönző égény-nem (Aetherart) cukor, mézga, vonadék, szabad ecetsav, borsav (Oenanthsäure) s több borkősavas sók és tulajdon olajalakú folyadék s a többi, a serben nyák komlódék (lupulin) s a t. így más léles italokban is — mik a borlél hatását módosítják, mérséklük; így a bor kedvesen emeli az ideg életét, a vérrendszert jótékonyan ingerli, a ser táplál s t. e. f. míg a pálinka mint tulajdonszerű inger az ideg és vérrendszert rajosabban ragadja meg, innen míg amazok hatása az életerőt nagyobbítja ez heves hatása által azt csakhamar kimeríti, nagyobb ernyedést, nagyobb bágyadságot hágy maga után, részegséget borlél bő tartalmánál fogva hamarább hoz elő. E tekintetekből én széles és szoros értelemben vett léles italt különböztetek meg.

A. A széles értelemben vett lélesitalok.

Ezen osztályba a bor, sör, gyümölcsborok, a bischof, punsch, és más e nemű italok tartoznak. Bár hatásuk a pálinkáénál mérsékeltebb, olly kártékonyan nem folynak be az emberi életműségre, mindazáltal vagy a folytonos,

vagy a' rendetlen mértékentuli velők élés megháborítja az életműség rendes munkásságát, és több rendbeli nyavalyákat idéz elő, millyenek: *Lázak*. A lélesital mint megjegyzém, kivált ha bő táplálát leginkább bő húsétel jár vele, mint tulajdon ingerlőszer felemeli az ideg és vér életét, a vér képlődékenysége magasabb fokra hág, erőtelj áll elő és az üteres rendszer ingerlékenysége, s legkisebb gerjesztő ok sokszor maga a lélesital hozzájárultával beköszönt a *lobláz*, melly vagy *ideges* vagy *rohasztó lázzá* fajulhat el, mellyekben hogy az élet kockára van téve ismeretes. Ha pedig kitünőleg egyes életművekben fejlődik ki az üteres rendszer ez ingerlékenysége, vagy már hajlam volt azokban jelen, elő állnak az egyes életművek gyuladásai, s ezek közül kiemelendők az *agy- tüdő-májlobok*, gyermekeknél a *hártyástorokgyék*, mellyek az egyéniség és e részek hajlamai szerint hamarabb vagy később fejlődnek ki; kórtüneteik ismeretesek. Azon fontosságnál fogva, melylyel ez életművek az életműség oeconomiájára nézve birnak, azon hatás mellyet ezek az életműség fenmaradása és visszatermődésére gyakorolnak, könnyen átláttatja velünk milly veszélyesek ezek, mert működésök e betegségek által gátoltatva vagy megrontatva az egész életműségnek szenvednie kelletik. Az agy ugyanis a lélek életműve, igazgatója az állati életnek; a tüdő műhelye a vérképlésnek, s a máj nagy befolyásu a tápnedv készítésére, mind ezeknek megbomlása és hanyatlása által hanyatlania kell az életműségnek, mellynek ereje nélkül az élet meg nem állhat. — Az *ideges bántalmak* közül a *rásztkórt*, *méhgörcsöt*, ha hogy ezekre hajlam mutatkoznék, idézi elő; a *reszketést* a folytonos mértékletlen élés mindig előhossa, a *viziszonny* kitörését elősegíti, s ha a tüzes képzelet romlott képeihez még tápláló fűszeres étkek és csak kisebb adagban venni szokott léles-

ital járul is, előáll a nőnemnél bár ritkán előforduló *méhörjöngés* (nymphomania). Egyes életművekre hatva *agy s tudógutaütést* még pedig vagy az agy munkásságának hirtelen félbeszakasztása vagy az agynak rendkívüli izgékony-sága, vagy az agyra s tudóre történő vértolulás által; ide tartoznak a *tehetlenség* *mór* és *süketség* elő állásai, mind ezek az érdeklött életművek idegeinek szerfeletti felingerléséből és ezt követő erőgyengülésből származhatnak. Ezután sorozhatjuk a *vérömléseket*, mellyek vagy a vérrendszer fölemelt fokozatán s így annak üterességén vagy az idegek ingerültségén alapúlnak; ide tartoznak *orrvérzés*, *vérköpés*, *méhvérzés* vagy a hőszámon kívül, vagy ennek mértékfeletti bő folyása s az *aranyér*, mit Hufeland különösen a valóban szeszés (gastenens) pezsgő, és burgundi borok után tapasztalt legtöbbször elő állani. A *bélhuzam* szinte szenved a léles italok által, abban a bővebben elválasztott takony az *első utak tisztátalanságát* hozza elő, mi-ből *dugulások* következnek kivált a fanyar veres borokkal élés után, mellyben a róstokat öszve huzó részek léteznek; a savanyú borok *emésztetlenséget* (lienteria) okoznak, jól ki nem fort borok *hányászékelést*, melly valóban nem más mint a gyomor és belek görcsös rángásos bántalma, az az a bél huzam valódi nehéz kóra, ide számítva azt is hogy az ingerlett máj epét bővebben választ el, sőt csipősebbet is, mi a beleket hasonlóan izgatja. — Két rendbeli nyavalyát kell még kiemelnem, egyiket a *vizkórt* melly a kigőzölgés és felszivódás közti súlyegyen felbomlásából veszi eredetét, mikor a test gőz alakú nedvei folyókká változnak és az életműség üregeiben és a sejtszövetben meggyülemlenek. — Másikat a gazdagok nyavalyáját a *köszvényt*, melly a florájokban bőven termő hármás levelű lóher, jelesül *Bachus*, *Venus*, és henye élet következésében, csakhamar az át-

kéjelgett ifjúkor után, miáñ a férfui életkor tettekre szó-
litaná azokat kik a természet legtöbb javában részesültenek —
hivatlan megjelen, és a sok alaku *agra* példaul chir—om
—gon—pod-agra télben ágy és kereveteken további dobzó-
dás között, nyárban fürdőkben újabb kinos kéjelgés között
kénytetí eltölteni a szép életet, mellyet haza és emberiség
olly méltó joggal igényelheté magának a tőlök elfogadott
jókért.

A léles italok nagyobb adagokbani itala főleg a lang
hatása által valódi kórt hoz elő:

A részegséget.

Áll ez az életműség azon rendellenes — eleinte felin-
gerlett később elbódult — állapotjában, mellybe a részeg-
ség három fokozata alatt tétetik; lássuk e lépcsőzetek
kórtüneteit.

A részegség *első fokozata* kitünik ha ki lélesített de
még mérsékeltebb adagban vett magához. A borlél eleinte
izgatja a gyomrot, abban kellemes melegség érzését okozva,
a vérkeringést sietteti, az ideg különösen agyrendszert fel-
magasztalja, innen a lélek erejét hatásabbá kitünőbbé teszi.
Jellemzi e fokozatot az arc elevenebb színezete, tündöklő
szemek, szokottnál lelkesebb hatályosabb beszéd, de melly
gyakran fecsegéssé aljasúl, honnan a részegség e fokán leg-
többen hiven őrzött titkaikat is kibeszélik. Azonban az okos-
ság ép, erőteljes, csak a beszéd és tettek szokottnál szaba-
dabbak, elevenebbek, és ezek az egyén hajlamait, vonzalmait
titkos gondolatit és érzelmeit nyilvánítják.

A r. *második fokozatán* az emésztő életművek fölöttébb
ingerelvék, — innen a hányás e szakban gyakori — a
vérkeringés erőhatályosabb, kétszerte gyorsabb, erősebb,

és inkább a test felszínére tolikodik. Az agy a szüntelen torlódva nevekedő vértömeg által izgattatik, és ekkor a lélekzés sebes, az érverés kicsiny rezgő, a fő nagyon meleg sőt forró, az ábrázat sötét piros, néha pedig kékes, e színezetben osztakozó halánték erei felduzzadnak, ütereierősen lüktetnek; e fokozaton a részeg képzelő ereje zavart, elméje nem fogja jól fel a körültre lévő beszédét s ezek értelmét; ön gondolatit pedig csak nehezen fűzheti együvé, és ha mit nagy fejtörések közt összevérférelhetett, nagy nehezen dadogva kifejezett is, magát érthetővé tenni nem képes. Az izmok mozgása mi eddig biztos, bátor és rendes irányú volt, most bizonytalanná, rendetlenné és tétoázóvá lesz, az egyén elkezd botorkázni és dűledezni, nyelve elnehezűl, s minthogy a szavak csak tökéletlenül mondat-hatnak ki, hebegés áll be. —

A r. *harmadik fokával* főre történő kisebb vagy nagyobb vértolulások köttetvék, az ütér meglissul a nélkül azonban hogy teljéből és keménységéből valamit vesztené, a lélekzés mély és hörgő. Az izomerő apránként enyészik mig végre egészen eltűnik; mert a test ülhelyzetben fen sem maradhat, a szem becsukódik, a szó elnémul, a gondolkodó erő ellebben és az egyén csaknem halálszerű álomba merül.

Az egyéniséghez képest elébb vagy utóbb a léles ital okozta tünetények elenyésznek, a lélekzés szabaddá lesz, az ábrázat megsápad, az ütér rendes modorjára (rythmus) tér, és felserkentekor a beteg — mert hisz az kiben illy rendellenes tünetényeket tapasztalhatni valóban az — már csak kevés kórjelenségekről panaszkodik, ilyenek: szomjúságot és belső melegséget érez, feje nehéz, tagjai el-estek, az ételtől undorodik, szája ize kellemetlen, tikkadt, ragadós mint ha lisztet vagy téstát rázna. A részegség e

tüneteit tekintve hasonlítanak ezek a mákony által előhozottakhoz, mert felingerli mindkettő eleinte az ideg élet-erejét, s ez heves ingerlőszer által kimerítettén, kábulás áll be s mindkettőnél halálszerű; s a keletiek kiknek válásuk a lélesitalokat tiltja mákony által okoznak magoknak bódulást (narcosis).

Ezek általában az egyszerű részegség jellemei ha a borlél hatásával semmi más nem szövetkezik, és a részegség e három fokozaton való lefolyása semmi más úton nem háboríttatik meg. Vagynak azonban körülmények mellyek a lél hatásával szövődnek, s a veszélyt mellyben illy részek forognak nagyobbítják, mert háborítják lefolyását és nehezítik kórismeretét. — Így némelylek a lélesital után nevedő sápadtságba esnek, mi fokenként egész a halotti sápadásig emelkedik. Ezek ekkor csendes komorokká válnak, keveset beszélnek, s mintegy önmagokba zárkozva, a belső ingertől leveretten földre alá hullanak, a nélkül azonban hogy más külső jel elárulná a belső nagy zavart, mi bennök dúl, s mit azon ingerlőszer melylyel elteltenek, hozott létre. Mások a lélesitaltól kitörő házsártos kedélyüekké változnak, még a legkisebb okra is nagy haragra lobbannak, és a dühös örülés (mania furiosa) bizonyos nemébe esnek, gonosz tettek és vétkek elkövetésére lesznek hajlandókká. Ellenben, vannak ismét mások kik a tulságig szivesek, gyöngédek, s magokat kedveltetők ké változnak; szemökbe szökött ragyogó könnyel üdvözölnek és ölelnek mindenkit, bocsánatot kérnek az egész világtól, míg részeg cimboráik szomorú búsulásnak adják magokat és képzelt szerencsétlenségökön könyeket hullatnak. Többen szerfelett felingereltetnek léles italok által, annyira, hogy hirtelen erős rángalmakat s görcsöket kapnak és veszedelmes nehéz-kóri állapotba esnek. — A részegség ezen

mondhatni szeszélyes külekezései, mellyek annyira tulajdon-szerűk s egyénileg annyira különbözők, — mivel természetesen minden egyén életműsége sajátásaival szoros öszve-köttetésben vannak; — valóban nem csekély érdekű tapasztalást nyújthatna emberismeretünk gyarapítására, ha e keserűen bús tapasztalás nem fanyar gyümölcse volna a tudás azon fájának melly az emberiség lealázó elvetemültségében verne gyökeret, s mellynek az okossá teremtetett ember baromivá alacsonyulása adhatna táplálékot; de melly fa életfojtó árnyoka sűrű ködkint nem nehezkednék az érző kebelre, hogy aggodalom, hogy szivrázó borzalommal fel ne kiáltunk „O népek istene küldj egy reménysugárt!“ igen sugárt, melly a részegséget az emberiség e pincék és csapszékek homályiban tenyésző nagy penész foltját elűzze, kiégesse. —

A részegség tünetei után lássuk annak okait. A r. első fokozata valószínű miként a borlél a gyomoridegeit a ducrendszert hatja meg s az egész életműséggel pedig csak rokon-szenvileg közli hatását; de a második és utolsó fokozat legtöbbek véleménye szerint mindig a legfinomabb léles részecskék vérkeringésbe lett átmenetele, — s azon benyomás által mellyet ez a test minden idegeire különösen pedig az idegrendszer középpontjára az agyra tesz — eszköz-tetik. — A gyomor ingerlékeny állapota, a szobák melege hol a lélesital árultatik, a fesztelen vig és eleven mulatozás, azon gerjelem mit számos emberek vig gyülekezete általában nagy embertömeg kedélyünkben előidéz, annyiban mozditja a részegséget elő, mennyiben az idegrendszer fogékonyságát felemeli. De a lang felszivatása részegség előállítására mulhatlanul szükséges, annyira hogy léles folyadéknak végbélbe vagy erekbe történt befecskendezése, vagy mint egy léláros vallomásából tudom — ki

borlélt kezdván kezelni hat hétig szüntelen kábult állapotban volt, felesége még nagyobb mértékben érezte ezt — már maga a léles gőzzel fertőzött levegő belehellése által szintúgy okoztatik részegség, mint lélesitalok mértékletlen ivása által; mi valóban azt mutatja, hogy a gyomor ingerültsége a részegséget jellemző tünetek előhozásában csak csekély részt vesz.

A részegség tünetei azon arányban enyésznek mint a finom léles részek elgőzölgése különböző kiviteli utakon — tüdő — bőr, — eszközöltetik. Ezt bizonyítja azon tény hogy a langgal csak lazán kapcsolt italok hamarább és könnyebben múló mámort okoznak, mint azok mellyeknek alkatrészei a langgal szorosabban kapcsolvák, például bor és sörben — hisz ismert dolog hogy boraink māmora csekély ideig tartó alvást kíván, míg a sertől három napig részeg az ember. Innen van az, hogy nagy hidegben öszvehúzodva a bőr lyukacsai, az az előtt melegben csak első fokon lévő részegség a harmadikra a halálszerűálom fokára emelkedik, és az embert azon veszélyes helyzetbe teszi, hogy vagy ébren álmatlan fáznia, vagy lefeküdniie kelletik örökre elalvandó; és valóban megfagyóított embereink legalább $\frac{4}{5}$ e nem annyira a hidegnek mint a hidegben ivott pálinkának lön áldozatjává. Bizonyítja ezt a részegség orvoslás módja is, mellyet mind paraszt, mind orvos egyképen végez, az a részegét ganéjba ássa, hol a bőr kigőzölgés előmozdítattván, egyszersmind a megnyílt lyukacsokon a ganéjból kifejlődő szensavas huyagot (amoniát) beszívja, s ez a langot semlegesíti. Az orvos illatos gerjesztő szereket nyújt a kigőzölgés elmozdítására és folyó vagy szensavas huyagot a lang semlegesítésére. —

B. A szoros értelemben vett léles-ital.

Ez alatt a 900-o vagy 50 század részszel biró borlélnél gyengébb borlél vagy köznevén a *pálinka* számtalan nemei értetnek. Mellyek fájdalom hazánk bortermesztő vidékein is annyira elterjedtek, a felsőbb részeken pedig általános gyógyszerül (panaceául) szolgálnak. — Reggel pálinkát isznak hogy erejük legyen a napi munkához, ebéd előtt étvágy kedvéért — pro appetitorio — ebédután a netalán nyelt zsíros falatok könnyebb emésztésére, munka után vacsorára, hogy jól aludjanak, éjjel erejük megjöjön, melegben hogy hűvesítsen, hidegben hogy melegítsen, váltó lázban paprikás pálinka, gyomorgyengeségben keserűpálinka sőt ismerek pusztát hol a keserű pálinka minden kigondolható betegség ellen használtatik, hát külsőleg hány kenésre, locsolásra nem használtatik ez különösen a kánforos? hisz még szépítőül is; lilium levelen álló pálinka adja meg finom bőrét és arcpirját az illy bűdösségektől nem irtozó nőnek. Egy szóval heverés és munka, vígság és szomorúság közt, a bölcsőtől a sírig a pálinka viszi a fő szerepet úgy keresztelőben mint torban; úgy a kupak tanács komoly ülései, mint a lakzik szeszélyes vigadalmiban. És kérdené valaki miért e sok merőben ellenkező nézetek? azért mert a miveletlen orránál tovább nem lát, mert a nép nem tudja, hogy mi melegít az nem hűvesithet, hogy a zsíros részt szívossá tevő szer nem mozditja elő az emésztést sőt a zsirból tulajdon savat készítve elrontja s erőtlentíti a gyomort, hogy a test ideig óráig tartó felingerlett szalma tüze nem erő, hogy ez mi hamar hamvadni

fog az életműség gyenge bágyadságát hagyva maga után
s. t. e f. De nézzük a *pálinka ártalmait*.

Cáfolhatlan adatok tanúsítják, hogy a népet a pálinka elcsenevészíti, bár Horac tiltja „ab ovo“ kezdeni, mint valót író-nem költészek menjünk az eredetre. Már egyszeri részegség alkalmával is szükség véleményünk szerint, hogy finom lang részecskék a test állományába fölvétessenek, mennyivel bizonyosabb ez pálinka iszákosságnál; mikor mind ezt több rendbeli kísérletek u. m. vérbocsátás, iszákosak hirtelen halálkori bonczoltatása s. a t. bizonyítják; az egész életműség minden részecskéinek borlél általi tökéletes áthatása befertőzése azok által kétségkívülivé tétetik, mert a kezet és ruhát a tulajdon borlél szaga annyira átjárja, hogy alig lehet elüzni. — A borlél ugyanis azon anyagok közé tartozik mellyek fölvétetvén az életműségbe az sem meg nem emesztetheti sem át nem hasonlithatja. Már az illyeu lélel fertőzött egyén meglehet tán magához hasonlóval házasságra lép, és a mánor egyik pillanatában, egy már csirájában beteg lényt nemz. A megfogamzott magzat hasonlólag pálinkával telt nedvekkel tápláltatik, és mint alig pár napig tengő kérész (ephemer) nyomorult lény jön világra. De tegyük fel ez nem így van — el jó a szülés ideje s a tudatlan bába a különben is vérmes anyának bátorságot és jó szül-fájdalmakat eszközöndő, pálinkát ad, és ha a guta meg nem ütötte és a tetszhalt gyermeket létrehozta ezt újra pálinkával élesztgeti. — De mind ez látszólag kár nélkül történve meg, most az erősödés reményében pálinkával élő anya fertőzött tejét kell szopnia a csecsemőnek, s ha e természet elleni táplálék gyomor és alhasi bajokat idéz elő és a gyermek ekkor — mert még csak sirni tud s ez és nyugtalansága által panaszkodik a méreg ellen, a tu-

dós asszonyok előállanak és a homeopath „similia similibus“ gyógyjavallat rendszerint pálinka, mellytől elbódul és elalszik, hiszen a' mákonytól is elaludt volna! de szülei vétkeiért ő fog lakolni, még pedig mint az irás mondja harmad és negyed iziglen. — És itt veszi eredetét a naponként jobban jobban harnpodzó *görvélykór* vagy a nyirkrendszer és a nyirk betegsége. Ennek lényege áll a nyirkrendszer gyengesége, e rendszer és mirigyei hiányos működésében, mi által rendellenes elválasztás s ez által roszul készült, nem eléggé áthasonlitott és állatosított nyirk készül. Következményei: a test tökéletlen látszatra gazdag de egészségtelen tápláltatása, a nyirknek edényeiben való meggyülemleése és pangása, mi görvély nedvvé fajul. A mirigyekben történő izgatás, sőt szenvedőleges gyuladás, keményedés, gümő-termődés, ömlenyek, először a mirigyek, később más életművek — mint csontok nemes belrészek — genyedése, rendellenes elválasztások, kórátatételek, utoljára általános senyv, elotrombulás és más elfajulások. Ezek azon eredmények, mellyek a görvély által előidéztetnek, azon görvély által mellyet a különben tiszta, az irigylendő viz és levegőt éldelő tótok között, s nagy városainkban a bujakór elterjedése által szaporodni tapasztalunk, melly kórt a nagy fejű, tágos látával bíró kék szemű, vastag orrú, felpuffadt, látszatra kövér, fehérbőrű, piros szőke gyermekeknél mindjárt megismerhetünk. — E görvélykór fejlődési betegség, mert a rendszer mellyet elfoglal a kifejlődés rendszere; és két fő fejlődési korszakban mutatkozik, leginkább a fogzás és serdülés szaka alatt, az elsőben főleg (*atrophia mensenterica infantum*) *kisdedek fodormirigy gümös a szálya* és csontsenyv (*rachitis*) alakjában jön elő, a másodikban leginkább a nyak mirigyei genyedése szokott előállani, a többi kórtü-

netek a két korszak közt fejlődve ki. — A kisdedek fodor-mirigy gümős aszályát e tünetek jellemzik: a test különösen végtagok elszáradása, puffadt kemény has, sápadt szín, igen nagy sőt ki nem elégíthető étvágy, honnan a népnél a sok étel és száradás közti aránytalanság miatt a megigézés nevetséges babonája állt elő, ráncos arc, a bőr élettelen s nem ritkán ebagák (comedones). A kifejlett betegségben a hasban tyuktojásnyi mirigygümők tapogathatók, s minthogy a nyirk és tápnedv rajtok keresztül a vérbe nem vitethetik, elszáradás és halál következnek belőle. És megtörténik hogy még a baj kezdetén, orvos — oszlatva erősítő szerekekkel — segíthetne a bajon, de a tudatlanok addig pálinkázzák addig giliszta porozzák a kisdedet míg a baj orvosolhatlanná nem lesz, s ekkor orvost hivatnak, hogy orvos nélkül meg ne haljon.

Más betegség. melly görvélyes hajlammá kisdedeknél a nyújtott pálinka következménye, a *forró és idült fejevízkór* (hydrocephalus acutus et chronicus infantum). A fogzás munkája alatt úgy is bő mértékben történő agyvértorlás a pálinka által mint tudjuk nevekedik, és a savós kiizzadás előidézi a betegséget, mi kevés nap, sőt óra alatt a gyermeket megöli, vagy ha idült a betegség úgy még néhány évig, legfeljebb a serdülés koráig elteng a beteg; hogy ha a savós kiizzadás a gerincoszlop üregében a gerincagyban történik, ennek alsó részén a savó meg gyülemlik és azon betegséget idézi elő melly *hasadtgerinc* (hydrorachitis, spinabifida) név alatt ismeretes. Ezeket tartottam kiemelendőknék a gyermekkor betegségei közül, mellyeknek számtalan nemei úgy a lázak mint a gyulladások és ideges bántalmak közül a kisdedeket épen úgy miként a megletteket meg szokta lepni.

Minekelőtte a meglettkor pálinka által okozott betegségeiről szólanék, jónak látom az *iszákosság* lépcsőnkénti emelkedését kifejezni.

A borlél-pálinka mérsékelt adagban okosan, — mint mondani szokták orvosi kézzel — nyújtva, fő hő az ingerlő szerek sorában, s éppen ezért nem életrendi (di-aeteticus) használatra való. Legelőször a gyomorra gyakorolja hatását, abban kellemes melegség érzését támasztva (azoknak kik ez italt nem szokták az valóságos pokoli égetés) e melegségelterjed az egész testen, és úgy tetszik mint-ha erő terjedne el jótékony lángkint, és ez a felingerlett idegek hatása, de melly ingerültség kimerittetvén bágyadság áll elő, minek ellenszeréül ismét pálinka használtatik, mi ismét felingerli az idegeket, de a szokott pálinkaivás eltompítja az idegek fogékonyságát és nagyobb adag vagy erősebb pálinka kivántatik az ingerültség előhozására. Ez ingerültség, és bágyadás addig váltogatják egymást fokonként, míg elő nem állnak az ismerő előtt félelmes, de magokra az ivókra nézve még veszedelmeseknek nem tetsző jelenségek mellyek ellen ismét pálinka a gyógyszer, s ennek ivása addig terjed míg csak veszedelmes nyavalyák nem idéztetnek elő, mellyek megrontják az úgy is gyenge test még gyengébb egészségét és különmemű halált hoznak a pálinkaivó fejére. De nézzük:

A pálinka által előhozott betegségeket:

Legelőször az *emésztő életművek* támadtatnak meg, az izgatás mit a pálinka a gyomorra gyakorol eszközli a

gyomor takonyhártyája bővebb elválasztását, melyből étvágy hiány és megzavart emésztés következnek; a gyomorban kezdődő égetés, vagy futó hideg és tompa fájdalom mutatkoznak, melyek böfögésekkel járnak s a böfögés alatt csekély mennyiségű izetlen nyálka vagy epével kevert takony ürített ki, vagy pedig forró sós folyadék emelkedik fel a bársíngon mit *záha* (soda) *gyomorégésnek* (pyrosis) nevezünk. Ez alkalmatlan bajokat legyőzni a pálinka vétetik ellenszerül, mi a bajt látszólag ugyan kevés időre lecsillapítja, de a baj újabb gerjesztő okául szolgál, a gyomorban lappangó gyulladás áll elő, a takony bővebb mértékben választatik el, mely minthogy a nyombél és máj szinte izgatvák, epével keverve a beálló *hányás* által ürített ki; e hányás leginkább reggel történik (vomitus heluonum) a mikor az alvás ideje alatt a természet gyógyereje a meggyült takony csorvától önként szabadulni akar. Nyilvános ezekből hogy a gyomor és emésztést elősegítő részek illy állapotjában az emésztés, mi eleinte meg van zavarva megromlik, a gyomor rossz emvet készít, s ez a nyombélbe vitetve ott elfajult epe s has nyállal keverve, abból rossz tápnedv készül; hogy ha pedig ez nem jó vagy hiányzik, ebből az élet, és életműség erőtlensége következnek; a takonynak a belekbeni elválasztatása, és részint a rossz tápnedv részint a takony felszívása által *taknyoskorcsvegyület* (kakoehynia mucosa) áll elő, ez mind inkább terjed, az életműség zsongja mind inkább vesz, erőtlensége növekedik, a lehellő életművek takonynyal szinte előzőnletnek, a takony elfajul, csipössé lesz, *zsebreket* hoz elő különösen a lehelléséletművek hártáiban, és *taknyosaszkor* származik, és vagy a gög és gögsipben meggyülemlett takony által *fulladás*, vagy *taknyos guta ütés* által — nem ritkán *vizkór* és *sorvasztó láz* fejlődik ki — ered

a halál. — A gyomor lappangó gyúladása naponkénti újabb izgatások által hova tovább inkább terjed, és előáll a betegség melly *idült gyomorlobnak* neveztetik, ez a gyomorra torlódó vér által annak falait megvastagítja, mi a feljebb előszámlált kórjelekkel több ideig tart, míg vagy *gyomor-keményedésbe* megy át vagy meglágyul s azon betegséget hozza elő melly gyomor lágyulásnak (gastromalacia) és gyomor átlikadásának (gastrobrosis) neveztetik. A *gyomor keményedés* leginkább a gyomorcsukot foglalja el, ekkor a gyúladás jelei eltűnnek ugyan, de a beteg idült nehéz emésztésben (dyspepsia) szenved, nyugtalan kivált étel után, szelek kinozzák, és hányás következik be, mi által poshadt, bűdös, barnás folyadék ürítettetik ki. A betegség további folyamata alatt a test elszárad, annyira hogy a keménységet tapinthatni, és továbbra hatván még ekkor is a gerjesztő ok a keményedés *kőkemme'* (scirhus) fajul, mi *rákfenébe* (carcinoma) megy által, míg sorvasztó láz nem áll be, melly a csontokig elszáradt egyént — néha vizkór hozzá járultával is — életétől megfosztja. A *gyomorlágyulás* szinte lázzal, nehéz emésztéssel, hányás és böfögéssel jár, és ez görcsös rángalmak járulván hozzá a nélkül, hogy tályog által a has felületén lyuk támadna, (melly jelenség azonban tudtomra nem ritkán szinte előfordul) a beteget hamar elszokta ölni. Illy egyéneknél a boncolás alkalmával a gyomor könnyen morzsolható, leginkább a gyomor felső hajlásán a rövid edények közelében tojásdad likat találunk, mellynek széle puha pépalakú s könnyen morzsolható. —

De nem csak a gyomor hanem a vékony belek különösen az olly közel határos *nyombél* és ideg s edényrendszerrel összekapcsolt *máj* és *lép* beteges változás alá vetetnek a pálinka iszákosság által. A májjal, mi már csak

a széles értelemben vett lélesital hatása által is meggyülad, szinte ez történik a pálinka iszákosságnál; csakhogy itt a szüntelenható inger a májlobnak idült nemét hozza elő és okúl szolgál azon betegségnek mellyet *sárgaságnak* nevezünk, mellynek lényege nem annyira az epének rendellenes elválasztásában, mint annak a nyirk edények által a vérbe lett átvitetésében áll, hol mint a vér vegyrészeitől idegen test, betegséget hoz elő, és lerakodva az életműség különböző helyein, szem elébe ötlő sárgaság által mutatkozik, és ezt nemcsak az előhozott okból idézheti a pálinkaiszákosság elő, hanem előhozhatja akkor is ha görcsöket okozva, e görcsök épen az epe kivezető útait foglalják el, s az epe felszívatra a vérbe, az egész testben előzönlik.

Megemlítést érdemel még azon körülmény hogy a pálinka által a vér alkatrészei megváltoznak; meggyülemlenek abban a gyúlok és e folyamatot föl szenítésnek (*Uebercarbonisirung*) nevezik, ez ismét egy külső szín által mutatkozó betegséget, a ritkán elő forduló kékkórt (*cyanosis*) hozza elő, mellynek a pálinka iszákosság által előidézett példányait mult évben a katonai kórházban lehetett szemlélni.

A vízkórt véleményem szerint két úton hozza elő a pálinka, vagy: az életművezet folytonos ingerlése által kimeríti annak erejét, minthogy tudtunkra, minden hatás ellen hatást szül, s a folytonos hatás pedig ernyedést okoz, az életműségben vagy sorvadály vagy vízkór áll elő; vagy: a pálinka a lang tulajdon ingerlő hatása a savós nedvek elválasztásának vivja-ki a felsőbbbséget a felszívódás fölött és a sejtszövetben és test üregeiben savós nedvek meggyülemlése okoztatik; honnan Hufeland e tételt állitá-fel „erős bor és pálinka ivók rendszerint vízkórral végzik“

Különbféle alakokban mutatkozik pedig a' vízkór. *Bőrvízkór* (anasarca) főleg *lábdaganatkép*; az iszákosoknál ha különben jó alkotásúak csak kezdete a kifejlődő vízkórnak, kiknél sorvasztó lázzal való kapcsolatban jelenkezik az élet közelgető végét jeleli. A test üregeiben meggyülemlett folyadék többféle vízkórt állít elő; a *fejvízkór* mint fellebb érintém gyermekeknél fejlődik ki; a *mellvízkór* megszokottabb kimenetele az iszákosoknak, a mitől ha lélekzetök el elhal, hegyre fuldoklások közt mászhatnak, már a hangos beszéd is szorongást okoz, félniök kell, annyival inkább ha nehéz lélekzés gyakrabban tér vissza, ha a beteg küleménye megváltozik, ha arca megsápad, a szem lankadt, az ajkak és orrhegy meghalaványodik vagy épen megkékül, ha ezekhez a vízkór helyéhez képest különböző fájdalmik csatlódnak vagy épen savós genynyel vagy vérrel vegyített turhát köp ki; így majd a láb is dagadni kezd, a kar gyakran elzsibbad, a végtagok hidegek, a beteg álomkóros, nagy nyugtalanság és félelmek közt csak ülve lélekzhet, a' szaporodó vízmennyiség mindig jobban nyomja a tüdőt és a szív s nagy edények életművi bajai szövetkeznek, mikor a beteg úgy is gyengén pislogó mécsvilága kialszik. — A hasüregben meggyülemlett savó alkotja a *hasvízkórt*, mi ha a has fájdalmaival köszönt be étvágy hiány, gyomor fájások és szelek jellemzik; mellyek után kisebb nagyobb mértékben nagyobbodik a has, mi a fokonként gyülemelő savó által inkább és inkább ki terjesztetik, a' mindig alkalmatlanabb jelenségek nagyságával növekedve; végre a test minden működését akadályozza, még az izom mozgást is restté teszi, e kór egy a legnehezebben gyógyítható bajok közül; mert sorvasztó láz járulva hozzá fuldokló lélekzés, elszáradás között az egyént megöli.

Már mint feljebb érintém az egyszerű részegség utolsó fokozataiban is nagy mennyiségű vér torlódik az idegrendszer közép pontja, a minden állati működés kormányzója — az agyra, mennyivel inkább történik ez az iszákosság vagy folytonos részegség alatt; e vértorlódás nyomást gyakorol az agyra és ha hirtelen, nagy erővel, gutaütésre hajlandó egyéneknél történik, *guta ütést* okoz. Lénye ennek az agy működés hirtelen történt megakadályozásában áll; az öntudat hirtelen elenyészik, a külső érzékek és mozgás akarati erő, félbeszakíttatik, a nélkül hogy más életműködések mint a lehellés s érverés akadályozva volnának. Különbözik a részegség halálszerű álmától abban, hogy ott a' lélekzés nehéz, hörgő. A gutaütés vagy *tökéletes* s ebből ritkán tér magához a beteg hanem hirtelen meghal; vagy *tökéletlen*, ez után többnemű *szélhűdések* támadnak p. o: a' nyelvét, s ebből *némaság*, *hebegés*, kéz vagy lábé mikor e *tagok mozoghatósága elvesz*. A vér nem mindig olly hevességgel torlódik az agyra, hogy gutaütést okozhatna, azonban a kisebb fokú vértorlódásnak sem maradnak el szomorú következményei; mert az agy, bár fő életmű az emberi testben, épen azért mert illy nemes, alkotása igen gyöngéd, — mint virágé mellynek szirmai bár borítékok még is finomak a himszálak és anya a legkidolgozottabb anyagból képezvék; és e gyenge alkatánál fogva minden reá ható bántalmak, működésére ártalmasan hatnak. Így ámbár az ellenkező példák nem ritkák *) okszerűleg fel vehetjük hogy az agyra

*) Így N. Stáhly k. t. úr említett egy esetet, hol az agyvelő nagyobb része genyedésbe ment át, mind a mellett soká más érezhető baj nélkül élt az egyén kivévén hogy, szüntelen bűdösséget érzett, halála hirtelen történt. Baksán (Abauj) 1835. történt hogy a fejszével fejen vágott ember, mind a mellett hogy újjával a nyíláson velő darabokat szedett-ki, 19 napig élt ennek magam szemtanúja voltam.

kivált iszákosoknál naponta torlódó vér is kártékonyan hat, s kell hogy hasson; mert e vértorlódások alatt a vér-edények kitágulnak különösen az érfonatok (plexus choroidei) s leginkább azon részeket nyomják, honnan az érzékek idegei veszik eredetöket. De minthogy az idegrendszer tünetényei eddigelé, annyira kétesek, s bár élet s különösen kórtudósaink az okok kipuhatólásában eleget fáradjanak is — az általam is felvett nyomás elégtelennek tetszik a tünetények kimagyarázására; és méltó joggal el kell fogadnunk a boncolati vizsgálatok eredményét, mi szerint — minthogy az agy iszákosoknál puhább — az agy vegykémi alkatának, a jelenségek előhozatalára nézve, nagy befolyása van. De történik bár miként, a nélkül hogy e sok felteszem-et (hypothesis) bírálgatnók soroljuk elő a tapasztalás igazolta tényeket.

Az iszákosság egyik első eredménye az agyra mint az állati élet székire nézve az: hogy iszákos egyének *emlékezet gyöngeségbe* esnek, annyira hogy pár pillanattal elébb mondott beszédeikre sem emlékeznek, bármelly apróságot többször mint újdonságot elbeszélnek, s már e félelmet okozhat miként nem messze a reszketeg félre beszéd. Ezután következik a *látás gyöngülése*; a szemideg valóságos sajátlagos betegségnek vettetik alá, melly sem az öregek meszszelátásánál (presbyopia), sem a rövidlátóknál nem fordul elő, és e betegség kisebb foka majdan valóságos *mórrá* fejlődik ki. Hasonló módon származik a *süketség*, melly szinte a hallideg kimerített ingerlékenységén alapúl. Továbbá a *szédülés* és *reszketés* is, az iszákosak tulajdon ideges bántalmai, az utolsó mint azt egy zene mesteremnél tapasztalám, reggel józan korban van legnagyobb mértékben; s annyira megy hogy a Kis Áron meg éneklette szalmás üveget egyetlen palástoló szerök szent edényét alig képesek megfogni, abból új

erőt de újlag erőtlenebbítőt szivandók magokba. Az alvásban kétféle rendetlenséget tapasztalunk az iszákosoknál: egyik a *nyugtalan álmatlanság*, másik *mely álomkór* (soporositas) az utolsót borzasztó álmok nyugtalanítják, a betegek mélyen alva még is ébren vagynak s ez álom nem hogy erősítne sőt inkább bágyadtá teszi őket, kiket fájdalom a pálinka szokott ideig óráig megerősíteni. —

Azon számtalan *görcsök* és *rángalmak* közül melyeket a pálinkaiszákosság előidézik csak keveset említendek, nem szólok az arc rútító, nem a kéz, láb, nyak vagy törzsök eltorzító rángásairól, ezek nem annyira veszélyesek mint disztelenek. De ki köll emelnem a *bélhuzam görcseit*, ezek közt a *csuklást*, mely tartósága által veszélyessé válhatik és származik a rekesz izmon felül elterjedt idegek ingerült bántalmából, mely már a bársing és a határos részek rendellenességére mutat. Ide sorolhatók a *gyomor* és *nyelcső görcsei* mely utolsó leginkább a borlél-szerető hollandoknál gyakori, akadályozza a nyelést és így a tápláltatást, az első pedig nemesak a fájdalmak által melyeket okoz alkalmatlan, hanem minthogy vagy a gyomor-nyitót s még többször a gyomorcukót foglalja el, ha huzamosabb ideig tart, vagy éppen folytonossá válik, hasonlít a gyomorkeményedéshez, sőt úgy látszik hogy annak egy oka, és azon bajokat termi meg, melyeket a gyomorkeményedés rovata alatt elősoroztam.

Gyakran előidézi a pálinka iszákosság a *lélek betegségeket*. Az igaz hogy a lélek, a gondolat nem anyag s nem az anyag terméke, így betegségnek sem lehet alá vettette, mert mi ön magát és az anyagot nézdelheti, annak az anyag körén kívül kell lennie; mi szabad, az a szükség szüleménye nem lehet. De e szellemlélek e földilétben szoros viszonyban áll a testtel s különösen szövődve az ideg rendszerrel s annak legfinomabb részével az aggyal. Ezen

összeköttetés által amannak ereje is korlátlődik, — ez által — mint minden mi az életműség körébe jön, ennek életműves törvényei alá vettetik. Csak ezen életműves viszonyban hathat ő mind magára mind a külvilágra, innen joggal mondhatjuk az agyat a lélek életművének, s így történhetik meg, hogy az életműség a lélekre, ez meg amarra viszonylik, s ez által betegülhet meg testileg, vagy akadályoztathatik működésében s így jönnek minden lelki betegségek az ideges bántalmak sorába. Olly arányban állnak ők egymásra mint lantos húrjaira, húr nélkül a legjobb művész sem képes hangot adni, és ezeknek csak jó hangulata alkalmával (egészség) adhat tiszta hangot; ha pedig a műszer el van hangolva, mindig hamis, tisztátalan hangokat adand bár a játszó még mindig ugyan az (Hufeland). Tő oka tehát a lelki betegségnek más nem lehet mint a lélek életművének (az agynak) rendellenessége, vagy szerfölött felemelt vagy megkiébbült vagy épen viszony és törvényeire nézve változott működése. Épen ezt bizonyítja azon szomorú tapasztalás, hogy anyagi szerek-től mint pálinka, bódítók, és láz, lelki betegség származik, vagy az örülésnek más életművekre lett áttétele által — mint az aszkór, vízkór — ez megszűnik. De történiék bár miként elég az, hogy a nép közt naponta szaporodó örülés egyik oka a mér:ékletlen és percenként mindinkább harapodzó pálinkaiszákosság; erre nézve elég legyen a lelki betegek tábláira hivatkozni, hol statistikai adatok mutatják e tényt, elég legyen más szinte statisticus adatra hivatkozni arra t. i. miként a lángképzeletű, keletiképek között örökös mámorban élő törökök közt ritka az örülés példája, pedig ők is ki vagynak téve a mákony ital veszedelmes szokásának, míg a hidegen számoló angolok rum s porterrel élő nagy része 800 között 1. esik örülésbe.

A lelki betegségek négy fő osztályi közül u. m. dühös örülés, bús komor kór, esztelenség, és ostobaság — az első és utolsó leggyakrabban szokott előtörni, minthogy az első léles ital által előidézhető erőtlenség jellemzi, míg a második a kimerített ideg munkásság következménye, s már az az előtt is elveszett emlékező tehetség hiányának nagyobb foka, mikor a gondolkozó tehetség is elenyésszik; — az elsőbe esnek azon erőteljes egyének kik hirtelen nagy adagú léles italok ivásának adják magokat; másodikba kik régen kezdték bár kisebb mértékben a lélesitalok használatát; a harmadikra a buskomoly kedélyűek valódi, vagy képzelt szerencsétlenségökért magokat iszákosságnak adott egyének hajlandók, — így tehát azon különböző kedély mozgalmak szerint mellyeket egyénileg olly különböző fokok és alakokban már a részegségnél volt alkalmunk látni. —

Át megyek most a pálinka iszákosak — leginkább férfiak — csaknem kizárólag birt és birandó lelkinyavalyájára az iszákosak reszketeg félre beszédére (*delirium tremens potatorum*, *delirium ebriositatis*, *phrenitis potatorum*) Ezen örülésnek különös sajátlagos neme, csak a szoros értelemben vett léles italok ezek közt leginkább a legalábbvaló fajok szülöttje. E nevezetes betegség tünetnyei előszámlálása és taglalatánál leginkább a német Barckhausent *) követem; mert neki hónapban legtöbb és legtöbbféle alkalma volt e betegség vizsgálatára. Ő azt állítja „hogya a léles italokkal, különösen a lepárolt léles italokkal (*gebrannte geistige Getränke*) való ismételt visszaélést lehet egyedüli elkészítő, (*praedisponens*) egyzersmind gerjesztőoknak tekinteni.“ Ő hát a pálinkávali

*) Beobachtungen über die Säuferwahnsinn Bremen 1828.

ujabb mértékletlenséget olly körülménynek tekinti melly egyszersmind a betegség kitörését minden más ok hozzá járulta nélkül előidézheti. Különös figyelmet érdemel itt azon tekintet hogy e betegség leginkább a legalsóbb nép osztálynál jön elő, melly a legroszabb pálinka elfajokkal (sorte) él, és többek állítása szerint az előkelő gerjesztő okok közé tartozik azon kozmásnemű, csak pálinka lepárlásánál nyerhető olaj, mit *Fuselöhl*-nek neveznek, s hogy ez a reszketeg félre beszéd kitörését hatalmasan elő mozditja, azt számos tapasztalati tények bizonyítják, és eddig orvosak sem ser — melly inkább szédülést tartós mámort, a kül és belérzékek tompaságát és az ostobaság bizonyos nemét hozza elő — sem tiszta bor ital után előállani nem tapasztalták. —

A reszketeg félrebeszéd közönségesen hirtelen áll elő s kevés pillanatra a pálinka itala után kitör, bár előrejáró jelek sokszor megelőzik is, mellyek kellemetlen önérzet, izom gyengeség, álmatlanság, fej nehézsége vagy fájdalma, és étvágyhiányban áll. A félre beszéd szokott foglalatosságait tárgyazza, még dühös örülések alatt is megismerik a betegek az őket környező személyeket, kérdéseikre csaknem mindig helyes választ adnak, némelyek vigak és fecsegők, mások ellenben dühösek; e betegség vagy folytonos vagy félbe hagyó, de mindig általános szenvedéllyel páruul, különösen a kezek reszketésével vagy izmaik kisebb vagy nagyobb rángalmával. Az arc ilyenkor veres, a fő meleg, a szem fénylik, sokszor vér borítja, tekintete meredt vagy kalandozó, az arc s különösen ajkak izmai rángatódznak, a száj szegletén vékony tajték látszik; a beteg álmatlanságban szenved egyszersmind széke rekedt, s kevés hugyot ürít ki, a betegség nagyobb kifejlődésével az alvás nyugtalanná lesz, azt nehéz álmok há-

boritják; miket a beteg valóságnak hisz, lassanként az alvás kimarad és álmatlankór áll be, melly a betegség egész folyama alatt tart. A beteg tekintete sőt egész lényé belső nyugtalanságot, nem titkolható szorongatást árul el, leginkább pedig azon nyugtalankodnak hogy hon nincsenek, és rablók vagy rendőrszolgák üldözik; a baj növekedtével vigakká, elménczekké válnak, és e szorongatás, sürgölődés, félelem és vig szeszély a beteg tetteiben és arcán, a szem állandó de le nem írható ki nyomatával kapcsolva különös jellemző tekintetet mutat, és minthogy ismeretlen, vagy az orvos előtt is átalja magát s el akarja titkolni a belső zavart az annál inkább szembe ötlük. Reszketeg félrebeszédök leginkább abban áll, hogy képzelt érzéki csalódásaikat és agyrémeiket valóknak lenni hiszik; ez érzéki csalódás leginkább a látásra vonatkozik, különböző élő s már élt tárgyakat szemlélnék mindennemű apró állatkákat, csirkét, egeret, patkányt, macskát, gyíkot sat. és képzelt állatokat tulajdonszerű alkotásúakat a legszeszélyesb alakzatokban, s ezek közül a repülő, ugráló kis pálinkás poharak ritkán hiányzanak, majd különböző hangok, zene, harangozás, ismeretlen hangokkiáltásai, erős szél vagy esőzugása, az utolsók hihető a fülzugás okozatai. A beteg mimjei képzelete játékainak felelnek-meg.

A reszketeg félrebeszéd vagy erőteljes (sthenicus) vagy petyhüdt (atonicus) jellemű; mindkettőt négy stadiumon keresztül különbféle kórtünetek ismertetik mellyeknél fogva meglehetősen bizonyossággal lehet a szakokra következtetni. Az erőteljes kimenetele a betegség tetőpontja (acme) alatt válik el, orvosi segítség járulva hozzá egészség, különben pedig vagy véres vagy savós gutaütés melly a nyugtalan álmkór vagy álmkóros álm alatt lepi meg a beteget. A petyhüdtből ritkán és lassan üdül-fel

a beteg. Halált az idegerő kimerülése idéz elő, s az —
ideg és agyszélhűdés következése.

A pálinka iszákosság bámulandó okozata még az *ember önkénytes megégése* (Combustio spontanea cataucosis ebriosa) ezt meg kell különböztetni azon tüneténytől mit közönségesen 'pálinka gyuladásnak' neveznek, és melly a részeg lehelletének lánggali érintkezéséből ered; mert ez csak folytonos iszákosság után áll elő, még pedig többnyire kövér 60—80 közt levő asszonyoknál — ellentételül az elébbinek — fordul elő, — többnyire részletes ámbár az egész testet megemésztő égések is feljegyeztetvék, de leginkább a kaponya egy darabja, a fő vagy végtagok bántatlanul maradnak. — *Oka* e tüneténynek mindég a leles ital, de fő okáról mindedig a kór és élettudósok meg nem egyeztek. Sokan ezen égést a langnak tulajdonítják melly mint azt Cuvier Dumerill boncolataiknál tapasztalák, a test minden szövegébe felszívatik és ott mint olyan létez, ezt látszik bizonyítani a kék láng mellyet ez égésnél látunk, melly szinte az égő borlél lángja is; de ez ellen ismét más okok harcolnak t. i. hogy az égő láng melly csontokig megemésztí a test részeit, sértetlenül hagyja a testet befedő inget, sokan hiszik hogy a láng az életműség ereje által átváltoztatik mint más akármelly testbe felvett anyag; igen de vannak szerek mellyek mint azt vegy kísérleti kémletek bizonyítják át nem változnak, miért hát épen a lang! — Marc különös gyulékony szeszek mint vizeny (hydrogen) és villanyvizenyszesz (Phosphorwasserstoffgas) kifejlésének tulajdonítja és állítását a Morton és Bailly tapasztalati tényein gyökereztetí. Dupuytren ezt csak közönséges égésnek veszi az égés hatodik fokozatának tekintvén azt, mit megcáfol az hogy egy égő gyertya vagy pipa tüze azon égést nem idézhetné elő, hisz a régieknek mennyi tűzifára volt szü-

kségök halottaik megégetésénél. Mások a berz (electricitas) befolyásának tulajdonítják. Mind ez állítások tényeken alapulnak, és meg kell vallanunk mindenikben van valami igaz de mind elégtelen e tünetemény kimagyarázására. Annyi bizonyos hogy sokféle egy célra intézett okoknak kell befolyni hogy e tüneteményt elő állítsák. Legkielégítőbbnek tetszik nekem azon vélemény hogy az életművezetbe tagadhatlanul felszivott lang a különböző szövegek fehérnyéje, és rostjaira hatva, alkat részeit megváltoztatja, azokban a gyuló részeket neveli, és így a részeket mintegy elő készíti, nemcsak tüzzeli érintkezés által, hanem önkénytes gyuladásra is; ezt bizonyítja az is hogy önkénytes megégés kövér így gyulóval (mint vizeny széneny) gazdag életműségben szokott többnyire történni, hogy a berznek (electricitas) és még más, csak az életművesek vegykéme (organochemia) haladtával felvilágosítandó életműves vegykémi folyamatnak (processus organochemicus) szinte nagy befolyásának kell lennie, ezt mint sok más a nemismert természetben bár nem tudjuk, egyelőre hinnünk kell. Legyen tő oka bármilly folyamat, annyi bizonyos hogy kizárólag a pálinka idézi elő, és bár kis mértékben legyen, el nem oltható lánggal ég, — igen kis mértékben villanyos (phosphor) szagot terjeszt a rész, és kiknél illy mértékben jön még elő, szerencséseknek mondhatjuk annyiban mert intő jelül szolgál arra hogy illy egyén a pálinkától óvakodjék. Kiknél nagyobb mértékben áll elő azoknak egy vagy több tagjait elemészteve halálukat okozza. A tünetemények mellyek az önkénytes megégéssel járnak leginkább ezek: a léles ital után álmokor (coma) áll be, a test meggyulad kék lánggal ég azt külön mértékben emészteve meg, a lang a közellévő tárgyakat ritkán bántja, kövéreknél a megolvadt kövérség egy

része barnás zsír-alakban a padlaton elfoly, a csontváz többnyire fekete szénnel fedve azon helyzetben marad, melyben az egyén az álmokor alatt volt, a szoba falaira barnás korom rakodik le.

II. A fertőzött borlél.

Különbféle fertőző anyagok találtnak a borlélben; vegyülnek ezek vagy lepárlás alatt maga a lepárlás munkája és eszközei által, vagy szándékosan, ekkor is vagy a lepárlás alatt vagy a kész pálinkába vegyítettnek a fertőző anyagok.

A lepárlás alatt a lepárlandó folyadékból különösen kiemelendő négy anyag fejlődik ki. Azon kozmásnemű olajmit *Fusel*-nek nevezünk többnyire a törköly és gabona pálinka gyártásánál fejlődik ki, minthogy igen híg folyadék (dünnflüssig) saját átható szagú, csipős kellemetlen ízű, — melly íz hasonlít a kozmás olaj ízéhez, de ettől mégis az egyszer kóstolt nyelv könnyen megkülönbözteti — könnyen felolvadható annyira, hogy egy csöpp hatvan pint pálinkát illy *Fusel* olaj szagú és ízűvé tesz. E tulajdonságainál fogva a pálinkának mérges hatást kölcsönöz, melly hatást tartósan ingerlő s egyenesen az idegéletébe vágó, másító heves ereje által gyakorolni látszik, különösen a reszketeg félrebeszéd előállítására nagy befolyással bír. — Az őszkor még eredetileg nedves gabona lepárolása alkalmával bizonyos *szálékony anyag* pároztatik le; melly a melegített pálinkában kéklőszesz (*Cyangas*) szagával árulja el magát, mi a szemet és orrot ingerli, de eddig még mind lénye mind eredetének folyama ismeretlen, aljakkal nem egyesül, a langnál szálékonyabb. — Eddig csak úgy tudták még előállítani, ha borlélből zsíros olajok se-

gitségével elvonták és ezen olajat vízzel ismét lepárolták; két három hónap alatt a pálinkából elvesz, hihető hogy felbomlik alkatrészeire. Az illy anyaggal kevert pálinka nagyobb részegítő erővel bír, szédülést kábulást okoz, s minthogy hatása illy heves, hihető hogy az életművetre folytonos vele való élés mint méreg úgy hat. A *kéklősav* (Blausäure, acid. hydrocyanicum) ezen villám sebességgel ható méreg főleg a megfagyott burgonyából készült pálinkában és a cseresznyéből készültben találattik származik a feldolgozott anyagban lévő fehérnyének az ugyanott foglaltató — a burgonyában a fagyás után készült — tulajdon alkatrész a mandoladékra (amygdalin) való hatása által. Hatása mellyet az idegrendszerre gyakorol ismeretes, csak annyit jegyzek meg hogy azon anyagnak mellynek egy — két csöppje a legerősebb embert megöli, — bár higitott állapotban legyen is a pálinkában jelen, — használata az életműsége nézve mindenkor káros. — Az edényről mellyben a lepárolás történik minthogy ez rendszerint *réz*, ez vegyülhet a pálinkával, illyen fertőzött pálinka a réz mérges tulajdonit ölti magára, így némileg a maró mérgek közé sorolható.

A szántszándékos fertőzés két úton történik: vagy a katlan egy részébe (Lutter) tétetik a fertőző anyag vagy különös célok elérésére vagy konok szándokból.

Különös célok, hogy a pálinka illatos, hathatós szerektől áthatassék; ide tartozik a gyalogfenyő boróka, ezáltal borovicska, narancs hajak, kömény, ánis magok s. t. e f. a hason nevű pálinkák nyérése végett. Ezek a pálinkának ingerlő hatását nevelik, különösen a gyalogfenyő boróka pálinka a hugy életműveire hat különösen. De még ezek nem annyira veszélyesek mint a szándékos, büntetést eléggé nem érdemlő, a pálinkának mint úgy is

elég méregnek csalárd megmérgezése, ez vagy a lepárlás alatt vagy után történik, ide tartoznak: a *férjecs* (Arsenigtesäure, néhány darab férjanyt tesznek a csőbe s ezen keresztül lepárolják a pálinkát; sokkal maróbbá sokkal erősebbé teszi, de csak nevét kell kimondanunk az *arsenicumnak* és mindenki borzadni fog; honnan hatását leírni mellőzöm. A növények közül a *csipősmérgesek* mint mocskos kontyvirág (*arum maculatum*) a réti és torzsika szironták (*ranunculus acris et sceleratus*) a boroszlányhég (*cortex mezerei*) s a t. a bódítók mint a dohány, szédítő vadócz (*Lolium temulentum*) beléndek, szepnőnye (*Atropa belladonna*) sisak virág (*aconitum*) s a t. használtatnak. Ezeknek hatása magoktól ezen mérges növényektől ered, és vagy gyomor és bélhuzam gyuladást, hányást, görcsöket, vagy szédülést, bolondulást és az agy és idegek más bántalmait idézik elő.

Orvosrendészeti nézetek.

A pálinkának feldolgozott anyagok közül a gabona és burgonya az, mi az orvosi rendészet figyelmét megérdemlő, mert mind kettő egyik az al, másik a felföldnek nyújt első szükségű táplálékot: de melly az elszaporodó gőzgépek által felgyártatva a kenyeret teszi drágává vagy épen elrabolja az éhező földnépétől. Ezekhez számlálhatjuk még a gyümölcsöt melly jó egészséges kenyér táplálékot nyújt; honnan leginkább e három anyag pálinkává mint láttuk méreggá feldolgoztatását szűk termések idején — annyival inkább minthogy takarékos magtáraink nincsenek — a hatóságoknak kellene eltiltaniok.

Figyelmet érdemel a borlél hatása ha részegség alakjában mutatkozik; mert azon számtalan kedélymozgal-

makat, mellyek a különböző egyéniség szerint, vétkes, és a polgárok személy és vagyon bátorságára nézve veszélyes tettek, nem különben erkölcsiség és szemérem sértő botrányokban törnek elő — a hatóságoknak illő korlataik közzé utasítaniok szükség. Ezt meg tehetné az álladalom az által ha a részeget azonnal fenytőházba a többször részegeseket pedig jobbitó intézetbe tétetné.

Ha tekintjük azon főbb nyavalyákat, mellyek néhányainak előszámlálásával lapokat tölték, miket mint az életművezet és szellemölő bakóit a pálinka iszákosság nemz, de csak magát az egyetlen görvélykört, és a testi és szellemi életre mindig kártékonyan ható erkölcsi jellem elaljasodását, ha meggondoljuk hogy „sine bacho friget venus és csak futólag is fellebbentyük a fátyolt melly az iszákosság jövődjében olly rémes olly szánandó alakzatokat mutat: elkell ismernünk Heydenreich erőteljes de szomorúan való szavait:

„ — Und vor ihm werden seine Geschlechter stehn.

Kraftlosen Lebens, dämmernden Schatten gleich.

Die wie Traumgestalten schlichen

Aus seinen entnervten Lenden!“

mert e jövődöben elmecsevészült nemzedéket látunk, kik nemzendenek „progenies vitiosiores“ kiknek keblökben kiáltszanak minden magasb fogalmak az emberiség és közadalom boldogságát tárgyazók, s az ön nyomorjokban mindig aljasulók keblének kiholt üszkei nem gyulasztják őket ön függetlenségök és szabadságaik megvédésére; vagy ha ennek az emberi kebelbe olly mélyen oltott szikrája elhamvadó mécs gyanánt halvány világával fellobogna is, az eltompúlt idegek nem kölcsönözhetnek electráló (berzelő) tűz szikrát a gyenge karoknak, és egy illy nép mássá mint rabszolgává nem lehet. E kép melly népekre várakozik

nem levegőből kapott agyrem, a legujabb történetek lapjain mint sötét folt azonnal, szemünkbe tűnendik, hisz mindenünk előtt ismeretes mint nem tudá a kincsszomjas europai meghódítani az egyszerű természet fiait a harcos india-nokat. Tudjuk e csekély szabadság szerető amerikai nép, ős erdei szent árnyékiban, dacolt az europai tacticával mindaddig, míg a művelt világ gyalázatjára született béke és kereskedési ürügye alatt töben meg nem ronták azoknak erejét, melly tőlök azolta távozott, és hatalmába estenek és esnek naponta a fehéreknek, és elfogynak végképen mert a pálinka elrontá az őket védő ép erő talizmánt, és áldozatul ejté miként a rege leányát a csábos kísértő, ha egyszer leoldhatta az övet melyet szüzi szemérme megőrzésére jó szellemek adtanak.

Ezeket tekintve két mód volna mind e bajokon segíthetni, egy: *gyökeres*, de melly pium desideriumként álljon ez úgy sem olvasott lapokban, s ez: A lélesital külföldről behozatalát tökéletesen eltiltani; és hazánkban csak orvosi és technikai végekre engedni meg a borlélgyártást. De minthogy ez jelenleg ki nem vihető, beáll némelly alkalmazható *palástolószer*ek javallata. Ezek: Mértékletességi egyesületek alakulása. Gyermekek és részegnek pálinkát eladni nem szabad. Az álladalom minthogy „nitimur in vetitum” meg nem tilthatja a pálinka ivást, hanem gondot fordít rá hogy csak tiszta, fertőzetlen borlél árultassék; erre nézve a hatóság ahoz értő embereket nevez, kik minden elárulandó pálinkát vegykémileg megvizsgálják, s ha felfedeztetnék hogy a pálinka fertőzött, a gyárost ki illyet készített, vagy a lélárust ki azt méreggel megvesztegette, szigorú vád alá véteti, hogy a törvény által kiszabandó büntetés rá méressék.

Egy kétszó a vegykémletről és a fertőző anyagok eltávolításáról. A *Fusel olajat* saját szaga és íze által fedezzük fel. Mint a pálinka ártalmait főfő segítője eltávolítására különféle módok ajánlatnak. Sokan *mészszöldenyt* (chlorcalcium) melly elrontja, mások *vajat*, mellyel egyesül, *Hensman* $\frac{1}{20}$ vízzel való lepárolást ajánl, de mellyek mind többé kevésbé alkalmatlanok. Legajánlhatóbb az igen jól *kiegetett szén*nel való lepárlás, vagy a lepárlás alatt szénporon való átsepegtetés, az olajat ekkor a szén magába szívja. Más szinte könnyű mód Göbel szerint a pálinkának égető *hamag vagy szikaggal* (Kali nautrum causticum) való vegyítése által minthogy ezekkel egyesül és szappansóvá semlegesítettik. — Az új mindjárt őszkor főzött pálinka *bódító anyaga* vagy még egyszeri lepárlás által választatik-el, vagy ha hirtelen kiméretni nem engedtetik 3—4 hónap alatt úgy is eltűnik hihetőleg alkat részeire bomolva fel. A *kéklősavat* tulajdon keserű mandola szaga árulja el, ellehet kerülni ha fagyos burgonyát nem használunk pálinka lepárlására. A *réz* és a *férjany* kémszere — a pálinkába kevés só savat cseppentve — a *kénvízenyszesz* (hydrothyon gaz) a réztől barnás, a férjanytól sárga csapadék támad, az első tisztaság és a borlél össze hajtogatott vastag posztón történő átsepegtetése megakadályozzák, az utolsó konok szándékból vegyítettik a pálinkába. A pálinkával vegyített *maró* és *bódító* növény szereket részint saját szag és íze, részint a vízzel vegyítés és el párologtatás után nyert égvénydéki vonat (alcaloid extract) fel fogja fedezni. —

Az olly gaz pedig, ki az a nélkül is elég nyomort és kártékony hatást árasztó pálinka, — mint magában is két féle hirtelen és lassú de biztos mérget — és újlag szándékosan megmérgezi nemcsak gaz bélyegét hanem a törvény legszigorubb büntetését is megérdemli. —

TÉTELEK.

1. Orvosi rendszerek kérész dicsőségökkel együtt elmulnak ; a valódi hipokratesi művészet örök.
2. A pálinka többet árt az emberiségnek mint dögvész vagy járványok.
3. A szoptatás az anya sem szépsége- sem egészségének nem árt ; ennek elmulasztása gyermekre s anyára egyiránt káros.
4. Minden egészséges anya gyermekét maga szoptassa.
5. Oka a népesség kevesbedésének , s több nyavalyának a nép neveletlenségében keresendő.
6. Magyarország ásványvizeire nézve a világ leggazdagabb tartománya. (Tognio).
7. Okszerűtlen ruházatunk legtöbbjét módosítanunk ; a nadrágviselést pedig mint több kórok szerzőjét egészen elkellene hagynunk.